

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ №4

Тема: “Загальна характеристика сучасної системи освітньо-корекційних послуг”

Питання для обговорення:

1. Диференціація системи закладів для дітей, що потребують корекції психофізичного розвитку.
2. Можливості інтегрованої та інклюзивної освіти дітей, що потребують корекції психофізичного розвитку.
3. Індивідуальне навчання дітей з порушеннями психофізичного розвитку як форма організації корекційно-педагогічного процесу.
4. Корекційна спрямованість як основний принцип організації навчання дітей з порушеннями психофізичного розвитку.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте принципи, покладені в основу організації спеціальних закладів для дітей, що потребують корекції психофізичного розвитку.
2. Які показники розвитку дитини покладаються в основу диференційованої системи спеціальних закладів?
3. Визначить мету різних типів закладів для дітей, що потребують корекції психофізичного розвитку, і шляхи її реалізації.
4. Дайте визначення та назвіть завдання інтегрованого навчання.
5. У яких формах може здійснюватись інтегроване навчання?
6. Розкрийте поняття інклюзії та інклюзивної освіти.
7. Що спільного і відмінного між інтеграцією та інклюзією?
8. Які умови слід забезпечити для реалізації інтегрованого та інклюзивного навчання?
9. Яку користь дасть інтегроване та інклюзивне навчання дітям з психофізичними порушеннями та їхнім здоровим одноліткам?
10. Якою є роль вчителя масової школи, психолога у реалізації інтегрованого та інклюзивного навчання?
11. Яку роботу слід провести вихователю, вчителю із батьками здорових дітей для забезпечення інтеграції та інклюзії?
12. Розкрийте сутність індивідуального навчання дітей з порушеннями психофізичного розвитку.
13. Чому індивідуальне навчання дітей з порушеннями психофізичного розвитку має здійснювати вчитель-дефектолог?
14. Обґрунтуйте взаємозв'язок навчання, виховання, розвитку і корекції стосовно дітей з психофізичними порушеннями.

Теоретичний матеріал для підготовки до заняття

1. Диференціація системи закладів для дітей, що потребують корекції психофізичного розвитку

Система корекційної освіти це сукупність різних типів закладів, які забезпечують відповідну освіту, виховання, корекційну роботу, соціальну допомогу дітям з вадами психофізичного розвитку.

Організація спеціальних закладів ґрунтується на певних принципах. Окремі з них є загальними для побудови загальноосвітніх закладів України. Це, зокрема:

- державний характер освіти;
- єдина перспективна мета;
- наступність у ланках освіти;
- загальність і обов'язковість навчання;
- доступність закладів;
- урахування вікових особливостей дитини;
- відокремлення закладів від політики, церкви.

Проте слід враховувати і спеціальні принципи, які стосуються осіб з вадами психофізичного розвитку, зокрема:

- диференційованість закладів залежно від категорії порушення, ступеня інтелекту, можливості самостійно пересуватись, сформованості навичок самообслуговування;
- поєднання загальноосвітнього і професійно-трудового навчання;
- корекційна спрямованість навчання і виховання. Більша частина спеціальних закладів підпорядковується

Міністерству освіти і науки. Другу ланку складають заклади Міністерства праці та соціальної політики; третю заклади, підпорядковані Міністерству охорони здоров'я. У кожній ланки своя мета, яка передусім зорієнтована на можливості дитини та реалізацію її потреб. Заклади системи Міністерства освіти і науки покликані забезпечувати навчально-виховну і корекційну роботу. Заклади Міністерства праці та соціальної політики проводять соціальну роботу, здійснюють догляд. Заклади, підпорядковані Міністерству охорони здоров'я, передусім оздоровлюють дітей, забезпечують лікувально-корекційну роботу.

У всіх типах закладів діти одержують різнобічну допомогу — педагогічну, психологічну, медичну, соціальну тощо.

При виборі для дитини закладу враховуються такі **показники**.

- вік дитини;

- категорія аномального розвитку (нозологія);
- конкретний клінічний діагноз;
- інтелектуальний ступінь;
- особливості психофізичного розвитку;
- потреби і можливості дитини.

Заклади, підпорядковані Міністерству освіти і науки України

- 1) спеціальні дошкільні заклади (групи при масових ДНЗ) (окремо для кожної категорії аномальних дітей);
- 2) спеціальні загальноосвітні школи-інтернати (школи) для дітей з вадами психофізичного розвитку (окремо для кожної категорії аномальних дітей);
- 3) спеціальні (допоміжні) класи при школах-інтернатах для дітей з вадами зору, слуху, опорно-рухового апарату для дітей з комплексними вадами;
- 4) навчально-реабілітаційні заклади для дітей з комплексними вадами;
- 5) спеціальні групи при ПТУ, вищих навчальних закладах (професія з урахуванням виду аномалії).

Заклади, підпорядковані Міністерству праці та соціальної політики України

1) дитячі будинки та будинки-інтернати для дітей-інвалідів (імбецильність, ідіотія);

2) реабілітаційні заклади.

Заклади диференціюються залежно від ступеня інтелекту, віку осіб (дошкільні, шкільні, відділення для дорослих), статі, рівня фізичного та психічного здоров'я дітей.

Заклади, підпорядковані Міністерству охорони здоров'я України

1) спеціальні групи при будинках малюка для дітей-сиріт з вадами психофізичного розвитку;

2) дитячі психоневрологічні санаторії;

3) дитячі відділення при психоневрологічних лікарнях;

4) заклади для психохроніків (виразна імбецильність, ідіотія);

5) реабілітаційні заклади.

Останнім часом в Україні розпочато створення реабілітаційних закладів, які підпорядковуються різним Міністерствам залежно від контингенту дітей і змісту допомоги. Міністерству освіти і науки України підпорядковуються навчально-реабілітаційні центри, які керуються у своїй діяльності «Положенням про навчально-реабілітаційний Центр» (1997 р.), а

навчання дітей відбувається згідно програм, передбачених для певного спеціального освітнього закладу (відповідно до віку і вад дітей).

Згідно Положення **навчально-реабілітаційний центр** — це заклад освіти, який забезпечує умови для відновлення здоров'я, соціальної адаптації, професійної орієнтації дітей, що мають органічні та функціональні захворювання внутрішніх органів та систем або вади психофізичного розвитку.

Найчастіше у таких закладах контингент вихованців складається із дітей із складними вадами, часто комплексними, наприклад, розумова відсталість у поєднанні з вадами опорно-рухового апарату. Відповідно і допомогу діти одержують комплексну лікувальну, психологічну, педагогічну, соціальну. На відміну від традиційних спеціальних закладів у штаті реабілітаційних значно більше персоналу: не лише вчителі та вихователі, а й лікарі, масажисти, соціальні працівники.

При навчально-реабілітаційних закладах діють різні служби, зокрема, служба роботи з сім'ями вихованців; відділення ранньої корекційної допомоги; групи тимчасового перебування та ін.

Однією із суттєвих відмінностей є співпраця з сім'ями, що виховують дітей з вадами психофізичного розвитку, участь сім'ї у вихованні й соціалізації дитини. У традиційних закладах, більшість з яких є інтернатними, робота з сім'ями проводиться епізодично і не є системною.

Якщо ж за станом здоров'я дитина не може знаходитись у колективі, їй пропонують *індивідуальне навчання за програмою того закладу, який відповідає діагнозу й віку дитини.*

2. Можливості інтегрованої та інклюзивної освіти дітей, що потребують корекції психофізичного розвитку

Перспективним завданням сучасної корекційної освіти постає інтегроване та інклюзивне навчання. Ще Л. С. Виготський у своїх працях говорив про те, що спеціальна школа створює для дитини замкнений світ, у якому все є прилаштованим до дефекту. Внаслідок штучної ізоляції дітей, відриву їх від сім'ї і здорових ровесників формується невпевнена в собі, власних силах і можливостях особистість, яка є непідготовленою до життя у суспільстві. Особливо гостро проблема інтеграції та інклюзії постає перед дітьми із легкими (невиразними) вадами у психофізичному розвитку, оскільки вони не охоплені закладами корекційної освіти.

Серед основних завдань розвитку дошкільної і загальної середньої освіти на найближчі навчальні роки Міністерство освіти і науки України вбачає створення умов для інклюзивного та інтегрованого навчання дітей з особливими потребами. Шляхи розвитку інклюзивної освіти, завдання

органам управління освітою, які впливають з них визначено у таких нормативних документах:

- наказ МОН України від 11.09.2009 р. № 855 «Про затвердження Плану дій щодо запровадження інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на 2009- 2012 роки»;
- наказ МОН України від 20.01.2010 року «Про затвердження заходів на виконання розпорядження КМУ від 5 жовтня 2009 року № 1622-р «Про затвердження плану заходів щодо розвитку загальної, середньої, дошкільної та позашкільної освіти на період до 2012 року».

Слід розрізняти інтеграцію й інклюзію.

Інтеграція

Інтеграція відображає спробу залучити учнів з особливими потребами до загальноосвітніх шкіл. Учень пристосовується до вимог школи.

Інтегроване навчання має як переваги, так і проблеми. ***Переваги***, зокрема, проявляються у:

- подоланні ізоляції вихованців;
- можливості отримання освіти за місцем проживання без відриву від сім'ї;
- орієнтації дітей з психофізичними вадами у розвитку на нормальних однолітків;
- реальній соціальній адаптації з раннього віку;
- оздоровленні емоційної сфери нормальних однолітків;
- навчанні дітей спілкуватися та працювати разом;
- формуванні у здорових дітей почуття відповідальності за товаришів, які потребують допомоги, емпатії, співчуття.

Процес інтеграції є позитивним ще й через те, що орієнтує педагогів на зміщення акцентів у корекційно-педагогічній роботі з дітьми: об'єктом впливу стає не порушення, а особистість дитини.

Проте на часі в Україні впровадження інтегрованого навчання гальмується такими недоліками.

- недостатня розробленість законодавчо-правової бази;
- слабка інформованість громадськості гіро проблеми дітей з психофізичними вадами;
- невідповідність спеціалістів до роботи в системі інтеграції;
- труднощі у науково-методичному забезпеченні навчально-виховного і корекційного процесу.

Ще однією проблемою є ставлення родини до спеціальної освіти. Багатьох батьків не влаштовує варіант перебування їхньої дитини у відокремленому закладі з відривом від сім'ї. Саме тому виникає *стихийна*

інтеграція, коли батьки попри рекомендації ПМПК залишають дітей з психофізичними вадами у масових школах, де вони навчаються без одержання відповідних особливостей їхнього розвитку освітніх послуг.

Як свідчить досвід багатьох країн, вихідним принципом інтеграції дітей з психофізичними вадами є принципівних прав і можливостей в одержанні освіти. При цьому інтеграція здійснюється у двох формах: соціальної та педагогічної.

Соціальна інтеграція передбачає соціальну адаптацію дитини з психофізичними вадами у загальну систему соціальних стосунків передусім у межах того освітнього середовища, в яке вона інтегрується (Л. М. Шипіцина). У окремих країнах такий вид інтеграції називають терміном «мейнстрімінг».

Освітня інтеграція передбачає надання дітям з психофізичними вадами можливості спільного навчання в одній школі чи класі з дітьми, що нормально розвиваються, за програмою масової або спеціальної школи (А.А. Колупаєва).

У «Положенні (тимчасовому) про організацію інтегрованого навчання дітей з особливими потребами в загальноосвітніх (дошкільних) навчальних закладах» (2002 р.) визначено, що **інтегрована освіта не є альтернативною системою спеціальної освіти** дітей з особливими потребами.

Головною метою інтегрованого навчання є створення умов для особистісного розвитку, творчої самореалізації та утвердження людської гідності дітей з особливими потребами.

Завдання інтегрованого навчання:

- забезпечення права дітей з особливими потребами на здобуття середньої загальної освіти в умовах загальноосвітніх навчальних закладів у комплексному поєднанні з корекційно- реабілітаційними заходами;
- різнобічний розвиток індивідуальності дитини на основі виявлення її задатків і здібностей, формування інтересів і потреб;
- збереження і зміцнення морального і фізичного здоров'я вихованців;
- виховання в учнів любові до праці, здійснення їх допрофесійної підготовки, забезпечення умов для їх життєвого і професійного самовизначення;
- виховання школяра як культурної і моральної людини з етичним ставленням до навколишнього світу і самої себе;
- надання у процесі навчання й виховання кваліфікованої психолого-медико-педагогічної допомоги з урахуванням стану здоров'я, особливостей психофізичного розвитку вихованця.

У існуючих нормативних документах та наукових джерелах описано наступні **форми інтегрованого навчання**.

1. *повна* включення дитини з психологічною готовністю до спільного навчання та відповідним віковій нормі рівнем психофізичного і мовного розвитку в масовий заклад як рівноцінної із здоровими однолітками; корекційну допомогу дитина при цьому одержує згідно потреб у спеціалістів за місцем навчання та проживання;

2. *комбінована* — діти з близьким до норми рівнем психофізичного та мовленнєвого розвитку навчаються у разом із здоровими однолітками, у процесі навчання одержують допомогу вчителя-дефектолога;

3. *часткова* — перебування дітей з особливими потребами, котрі не спроможні нарівні із здоровими однолітками оволодіти освітнім стандартом, у масових закладах лише частину дня;

4. *тимчасова* — періодичне об'єднання зі здоровими дітьми для проведення спільних заходів.

В умовах масової школи інтеграція здійснюється шляхом організації спеціальних класів або включенням дітей з психофізичними вадами до звичайних класів. Наголосимо, що **форми інтеграції залежать від рівня розвитку дитини**, а саме: повна і комбінована форми є прийнятними для дітей з високим рівнем психофізичного і мовленнєвого розвитку; часткова і тимчасова форми доцільні для дітей з нижчим рівнем розвитку.

В інтегрованих (спеціальних) класах (групах) загальноосвітніх (дошкільних) навчальних закладів можуть перебувати діти з психофізичними вадами таких категорій (за умови відповідного висновку психолого-медико-педагогічної консультації (ПМПК):

- з порушеннями опорно-рухового апарату (діти з церебральними паралічами, з наслідками поліомієліту у відновному і резидуальному станах, з вродженими і набутими деформаціями опорно-рухового апарату, артрогрипозом, хондродистрофією, міопатією);

- з порушеннями слуху (з втратою слуху від 30-ти і більше децибел);

- з важкими мовленнєвими порушеннями (з ринолалією, заїканням, алалією, афазією, дизартрією при нормальному стані слуху і первинно збереженому інтелекті);

- з порушеннями зору; * із затримкою психічного розвитку;

- з обмеженими можливостями розумового розвитку (легка форма за умови навчання в спеціальному класі або за індивідуальною нецензовою програмою).

Навчання «інтегрованих» дітей здійснюється за навчальними планами і програмами відповідних типів спеціальних шкіл або за індивідуальними

планами й програмами з урахуванням категорії порушення. Навчально-виховний процес має бути корекційно спрямованим. Залежно від потреб дитини та її проблем з нею працюють різні спеціалісти: вчитель-дефектолог певної галузі, психолог, соціальний педагог, лікар. Ефективність навчально-виховної, корекційно-розвивальної і лікувально-профілактичної роботи залежить від координованості дій усіх фахівців. До спільної роботи обов'язково залучаються й батьки дитини.

Інклюзія

ЮНЕСКО розглядає інклюзію як процес визнання і реагування на різноманітність потреб всіх тих, хто навчається. Інклюзія потребує змін на всіх рівнях освіти, оскільки є особливою системою навчання, що охоплює весь різноманітний контингент учнів та диференціює освітній процес відповідно до потреб учнів усіх груп та категорій.

Інклюзивне навчання передбачає створення освітнього середовища, яке відповідає б потребам і можливостям кожної дитини, незалежно від особливостей її психофізичного розвитку (А. А. Колупаєва).

Інклюзивна освіта є підходом, який допомагає адаптувати освітню програму та освітнє середовище до потреб учнів, які відрізняються своїми навчальними можливостями.

Інклюзивна освіта є позитивною не лише для дітей з порушеннями психофізичного розвитку, а й для їх здорових ровесників.

Переваги інклюзивної освіти:

- розуміння суспільством проблем інвалідності;
- солідарність між дітьми з особливими потребами та їх здоровими ровесниками;
- формування у дитини з вадами розвитку моделі здорового повноцінного способу життя;
- створення умов для соціальної адаптації та найбільш повного розкриття свого потенціалу у дитини з вадами розвитку;
- зосередження уваги на можливостях і сильних сторонах особистості дитини;
- можливість усіх дітей жити разом із родиною;
- виховання у здорових дітей толерантності, комунікабельності, більш адекватної самооцінки, меншої агресії, вміння цінувати своє здоров'я;
- реальна інтеграція та суспільна адаптація.

Існуючі бар'єри:

- архітектурна недоступність шкіл;
- недостатність знань і навіть упередженість адміністрації та педагогів шкіл, батьків здорових учнів щодо проблем дітей з

психофізичними порушеннями і неготовність до їхнього включення у колектив здорових однолітків;

відсутність знань у батьків дітей з психофізичними порушеннями про відстоювання прав дітей на освіту, страх перед системою освіти і соціальної підтримки;

відсутність у школах достатньої матеріально-технічної бази для інклюзивної освіти (підручники, посібники, ТЗН, спеціальне обладнання);

- методична неготовність педагогів і психологів загальноосвітніх закладів;

відсутність спеціальних посад (медики, спеціальні психологи, корекційні педагоги) у загальноосвітніх закладах для здійснення психолого-педагогічного супроводу дітей з психофізичними порушеннями.

Принципи інклюзивної освіти:

- цінність людини не залежить від її здібностей і досягнень; S кожна людина є здатною відчувати і думати; S кожна людина має право на спілкування й на те, щоб її почули;
- усі люди потребують один одного;
- справжня освіта може здійснюватись лише у контексті реальних взаємостосунків;
- усі люди потребують підтримки і дружби ровесників;
- для усіх учнів досягнення прогресу скоріше можуть бути у тому, що вони можуть робити, ніж у тому, що не можуть;
- різноманітність посилює усі сторони життя людини.

Інклюзивна освіта здійснюється через формування спеціального інклюзивного класу, наповнюваність якого має становити не більше 20 учнів. У класі (групі) може бути не більше трьох дітей з психофізичними вадами, при цьому доцільно добирати дітей однієї категорії порушення (нозології).

Навчання дітей здійснюється за навчальними планами і освітніми стандартами відповідних типів спеціальних шкіл або за індивідуальними планами й програмами з урахуванням конкретної категорії порушення. У процесі навчання і виховання реалізуються корекційні завдання.

Ефективність інклюзивної освіти залежить від здійснення психолого-педагогічного супроводу, який має забезпечуватись скоординованими діями команди фахівців: вчитель-дефектолог певної галузі, психолог, соціальний педагог, лікар, батьки дитини.

В цілому для забезпечення ефективного інтегрованого чи інклюзивного навчання дітей, що потребують корекції психофізичного розвитку, є необхідним створення відповідних **умов**

- раннє виявлення вад розвитку і започаткування корекційної роботи;
- правильне діагностування розвитку дитини та урахування її можливостей;
- психологічна готовність дитини і її батьків до навчання спільно зі здоровими однолітками;
- гідна співпраця з батьками, надання їм необхідного мінімуму дефектологічних знань, психотерапевтичної і консультативної допомоги;
- відповідна підготовка педагогів загальноосвітніх закладів для здійснення фахового супроводу «інтегрованих» чи «інкшлюзованих» дітей;
- створення спеціальних умов у класі, школі (необхідне обладнання, охоронний режим тощо);
- підготовка здорових учнів класу до взаємодії з аномальною дитиною;
- супровід інтегрованого учня фахівцем-дефектологом, надання дитині кваліфікованої корекційної допомоги;
- забезпечення психологічного супроводу.

4. Корекційна спрямованість як основний принцип організації навчання дітей з вадами психофізичного розвитку

Найважливіше завдання системи корекційної освіти це підготовка дитини з психофізичними вадами до повноцінного життя у сучасних соціально-економічних умовах. Певні відхилення у фізичному та розумовому розвитку учнів спеціальної школи створюють труднощі у досягненні загальної освітньо-виховної мети, породжують суперечності між прагненнями учнів і їхніми можливостями. Тому процес навчання і виховання дітей з психофізичними вадами має чітку корекційну спрямованість. Корекція дефектів психофізичного розвитку учнів, розвиток їхньої особистості здійснюється у процесі всієї роботи спеціальної школи. Окремої програми корекції не існує, вона проводиться на навчальному матеріалі всіх предметів, у повсякденному житті. Педагогічні прийоми корекційної роботи стимулюють компенсаторні процеси розвитку дітей з психофізичними вадами і дозволяють формувати у них нові позитивні якості.

Корекційна спрямованість становить сутність навчально-виховного процесу у спеціальній школі і не розглядається як окрема ділянка або додаток до основного змісту роботи школи, а сполучена з ним. Наявне порушення впливає на особистість дитини в цілому, а це означає, що для її розвитку дитини навчання, виховання, розвиток і корекція повинні бути

єдиним процесом, який включає корекційні завдання як інтегровану складову частину.

Навчання є основним шляхом корекції недорозвитку психіки дітей з психофізичними вадами, оскільки знаходиться у нерозривній єдності з вихованням і розвитком і може бути спрямованим також на формування новоутворень особистості дитини. Успішне виконання завдань спеціальної школи можливе лише тоді, коли всі педагогічні заходи спрямовуватимуться на послаблення або подолання психічних та фізичних недоліків учнів, на їхній подальший цілісний особистісний розвиток. Саме тому її теорії та практиці корекційної педагогіки вживається термін корекційно-розвивальна робота або корекційно-розвивальний процес навчання.

Система корекційних заходів на учнів має впливати на особистість в цілому і виявлятися у єдності таких її компонентів, як **пізнавальні й емоційно-вольові психічні процеси; досвід (знання, вміння, навички); спрямованість; поведінка**; а також має бути розрахована на тривалий час.

Ефективність корекційної спрямованості навчання можна оцінити за такими **критеріями**: якісне і кількісне полегшення структури дефекту; - виправлення недоліків і перехід скоригованої вади до позитивних можливостей дитини;

підвищення рівня актуального розвитку і, як наслідок, розширення зони найближчого розвитку; свідоме користування дітьми набутим досвідом; накопичення і позитивна зміна властивостей особистості.

Розв'язання корекційних завдань є функцією кожного працівника спеціальної школи, тому водночас із навчальною і виховною персоналом проводить корекційну роботу.

Корекційна робота — це діяльність, спрямована на поліпшення процесів розвитку і соціалізації дитини, послаблення або подолання психофізичних вад учнів у процесі їх навчання і виховання з метою максимально можливого розвитку їхньої особистості та підготовки до самостійного життя (С. П. Миронова).

Корекційна робота проводиться у системі, **компонентами** якої є:

- єдність педагогічних і медичних впливів на учня;
- взаємодія вчителів, вихователів, психолога, лікарів, батьків учнів;
- дотримання послідовності і наступності у корекційно-виховній роботі;
- суворе дотримання єдиного охоронно-педагогічного режиму в школі та сім'ї.

Корекційні завдання розв'язуються залежно від виду аномалій, конкретного клінічного діагнозу дитини, її потреб і можливостей. 3

урахуванням специфіки кожної аномалії у різних типах шкіл ці завдання окрім вчителів розв'язують на спеціальних заняттях і вузькі спеціалісти, зокрема, тифлопедагоги, сурдонедагоги, логопеди, психологи, лікарі ЛФК та інші. Ця специфіка передбачена навчальними планами кожного типу спеціальної школи.

Індивідуальне навчання дітей з вадами психофізичного розвитку ґрунтується на принципах спеціальної дидактики, тому також обов'язково є ***корекційно спрямованим***.